

Manzume ve Şiir

Anlatım nazım ve nesir olmak üzere iki yolla yapılır. Duygu, düşünce ve hayallerin ölçülü, kafiyeli dizeler hâlinde anlatılan biçimine **nazım** denir. Nazım sözü Arapça dirmek demektir. Yani duygu ve düşüncelerin dizeler hâlinde alt alta dizilmesi, sıralanmasıdır. Edebiyatta nazım yazarına **nâzım** denir. Ölçü ve kafiye gözetilerek, dizeler halinde yazılan metinlere "**manzume**" denir. Manzumelerin uzun olanlarına da manzum eser adı verilir.

Dizeler halinde ölçülü, uyaklı ya da serbest ölçüyle yazılmış yüksek duygular ve heyecanlar içeren nazımlara **şiir** denir. Bu bakımdan her şiir nazım olduğu halde, her nazım şiir değildir. Bir nazımın şiir sayılabilmesi için sanat değeri taşıması, insan ruhunu okşayan bir yön bulunması, duygu, hayal ve imgelere yer vermesi gerekir. Ayrıca ses ve ahenk bakımından da uyum içinde olması gerekir.

Manzumelerin özellikleri

- * Ölçülü ve uyaklı manzum parçalardır.
- * Öğretici konular ve akılda kolay kalması istenen düşünceler bu nazım şekliyle yazılır.
- * Estetik kaygı taşımazlar.
- * Çağrışım yönü ve imgeleme zayıftır.
- * Manzum hikâyeler birer manzumedir.

Manzum Hikâye

Dizeler halinde yazılan hikâyelere **manzum hikâye** denir. Manzum hikâyelerin **öykülerden** tek farkı şiir biçiminde yazılmış olmalarıdır. Bu tür hikâyelerde **didaktik şiir** özelliği görülür. Hikâyede bulunan bütün özellikler (olay, yer, zaman, kişiler) manzum hikâyede de bulunur. Tanzimat'tan itibaren ortaya çıkan manzum hikâye türü kafiyeli ve redifli, şiir biçiminde hikâye yazmak amacını güder. Bu tür için ilk adımları Recaizade Mahmud Ekrem ile Muallim Naci atmıştır. Bu tür Servet-i Fünun döneminde en etkili hale gelmeye başlamıştır. En büyük iki temsilcisi Tefik Fikret ve Mehmet Akif Ersoy'dur.

Manzum Hikâyelerin özellikleri

- * Toplumu ilgilendiren olaylar işlenir.
- * Mensur hikâyelerdeki gibi olay, yer, zaman, kahramanlar vardır.
- * Daha çok ders veren, eğitici, öğretici, etkileyici konular seçilir.
- * Ölçü ve uyağa dikkat edilir.
- * Anlam, alttaki dizelerde devam eder.
- * Karşılıklı konuşmalara yer verilir.
- * Dizelerin uzunlukları aynı olmayabilir.
- * Bu nazım şekli edebiyatımıza Tanzimat Dönemi'nden sonra girmiştir.

Manzume ve Şiir Arasındaki Ayırıcı Özellikler

- * Şiirde olay örgüsü yoktur, manzumede olay örgüsü vardır.
- * Şiirde bireysellik duygu ve çağrışım ön plandadır; manzumede toplumsal konular yaşanmış ya da yaşanabilecek olaylar işlenir.
- * Şiirde çok anlamlılık ve imge ağır basarken manzumede sözcükler genellikle gerçek anlamında kullanılır.
- * Manzumeler genellikle didaktik metinlerdir.

Mensur Şiir

Mensur şiir, duygu ve hayal dünyamızı etkileyebilecek bir konuyu, kısa ve çarpıcı bir şekilde, şiirin cümle yapısını ve ahengini koruyarak, şairane bir hava ile, ölçü ve uyağa bağlı kalmadan düzyazı halinde anlatan edebî türdür. Bu türe "artistik nesir" de denir. Türk edebiyatında mensur şiire "measure" adı verilmiştir.

Mensur şiir türü 19. yüzyılda Fransız edebiyatında ortaya çıkmıştır. Mensur şiir, Türk edebiyatına Tanzimat'tan sonra Fransız edebiyatından yapılan şiir çevirileriyle girmiştir, Servet-i Fünun edebiyatına değin şiirdeki arayışların sonucunda ortaya çıkmıştır.

Manzumeler işledikleri konular bakımından çeşitli türlere ayrılır:

1. LİRİK ŞİİR

İçten gelen duygu ve düşünceleri, coşkulu bir dille anlatan şiirlere lirik şiir denir. Milletler ilk şiirlerini saz eşliğinde, duygu yüklü dizeler hâlinde söylemişlerdir. Batı edebiyatında lir adı verilen saz eşliğinde söylenen şiirlere lirik denilirdi. Halk edebiyatında semaî, koşma; klasik edebiyatta gazel, murabba, şarkılar lirik şiirin en güzel örnekleridir.

2. EPİK ŞİİR

Epik, destan niteliğinde olan, destansı demektir. Savaş, kahramanlık, yiğitlik ve yurt sevgisi gibi konular ile tarihsel olayları coşkulu bir anlatımla dile getiren şiirlere epik şiir denir. Destanlar, manzum şekilde yazılan kahramanlık hikâyeleri bu türe girer. Batı edebiyatlarında destan türü eserlere epepe adı verilmektedir.

3.DİDAKTİK ŞİİR

Didaktik şiir eğitici, öğretici şiir demektir. Herhangi bir konuda bilgi vermek, nasihat etmek, yol göstermek ahlakî bir ders çıkarmak amacıyla yazılan şiirlere didaktik şiir denir. Türk edebiyatında manzum hikayeler, fabller didaktik şiir türüne girer. Didaktik şiirlerin duygu yönü zayıftır.

4.PASTORAL ŞİİR

Doğa güzelliklerini, ormanları, kırları, yaylaları ve çoban hayatını anlatan ve bunlara karşı duyulan özlemi dile getiren şiirlere pastoral şiir denir. Pastoral şiir idil ve eglog olmak üzere iki türe ayrılır. Kır ve doğa sevgisini işleyen şiirlere idil; çoban hayatını ve çobanların karşılıklı konuşmalarını anlatanına eglog adı verilir.

5.SATİRİK ŞİİR

Kişilerin ya da toplumun kusurlarını, yanlış taraflarını göstermek amacıyla yazılan şiirlere satirik şiir (yergi) adı verilir. Bu tür şiirlerde iğneli ve alaysı bir dil kullanılır. Toplumun ve kişilerin yanlış yanları eleştirilirken aksaklıkların düzeltilmesi beklenir. Bu tür şiirlere Batı edebiyatında satirik, klasik edebiyatta hiciv, halk edebiyatında da taşlama adı verilir.

6. DRAMATİK ŞİİR

Manzum olarak yazılmış tiyatro türündeki eserler dramatik şiir türünü oluşturur. Eski Yunan ve Batı edebiyatlarındaki tragedy ve komedyalar bu türün örnekleridir. Bizim edebiyatımızda Abdülhak Hamit'in eserleri ile Faruk Nafiz Çamlıbel'in Canavar adlı tiyatro eseri bu dramatik şiir türündedir.

ŞİİRDE YAPI

Şiirin yapısı anlam ve ses kaynaşmasından oluşur. Anlam ve ses kaynaşmasından oluşan nazım birimlerine beyit, kıt'a, bent, mısra gibi isimler verilir. Dize, beyit, dörtlük gibi birimlerle ölçü, kafiye düzeni, tema ve imgeler belli bir bütün oluşturarak şiirde yapıyı meydana getirir.

Nazım biçimi:

Bir şiirde dizelerin kümelenişinden, uyakların sıralanış düzeninden ve ölçü özelliklerinden doğan örgüye denir. Nazım biçimlerini belirlemede en temel ölçüt nazım birimidir.

Nazım türü:

Bir şiirin konusuna göre aldığı addır.

Örneğin: "Koşma "nazım şekli, koçaklama ise nazım türüdür.

Nazım birimi:

Bir manzumede anlam bütünlüğü taşıyan en küçük parçaya nazım birimi denir. Duygu ve düşüncelerin anlamı, nazım birimi içerisinde tamamlanır. Halk şiirinde nazım birimi dörtlük, divan şiirinde beyittir. Çağdaş türk şiirinde ise dize, nazım birimi olarak kullanılmaktadır.

Türk edebiyatında kullanılan nazım birimleri şunlardır:

Mısra (Dize):

Bir şiirin her bir satırına dize denir.

"Ben gidersem sazım sen kal dünyada"

Âşık Veysel

Mısra-ı berceste:Bir nazım parçası içinde yer alan ve atasözü gibi dillerde dolaşmaya başlayan bir tek mısralara ise mısra-ı berceste denir.

"Baki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş"

Baki

Mısra-ı azade:Herhangi bir nazım parçası içerisinde yer almayan ancak atasözü gibi dillerde dolaşmaya başlayan mısralara denir.

"Müdhikat-i dehre ben ölsem bile tasvirim güler."

Beyit:

İki dizeden oluşan nazım birimine beyit denir.

Ör:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

Kanuni Sultan Süleyman

Kıt'a(Dörtlük):

Dört dizeden oluşan nazım birimine kıt'a veya dörtlük denir.

Ör: Tarihim, şerefim, şiiirim, her şeyim:

Yeryüzünde yer beğen!

Nereye dikilmek istersen,

Seni oraya dikeyim!

Arif Nihat Asya

Bent:

İkilik ve dörtlük dışında kalan 3,5,7 veya daha fazla eşit satıdaki dizelerden oluşan nazım birimine bent denir.

Bugün Cuma,

Büyük annemi hatırlıyorum;

Dolayısıyla çocukluğumu;

Uzun olsaydı o günler!

Yere düşen ekmek parçasını;

Öpüp başıma götürdüğüm günler!

TÜRK EDEBİYATINDA KULLANILAN NAZIM BİÇİMLERİ**A) İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI**

* M.S.VIII. yüzyıla gelinceye kadar Türklerin henüz yazıyı kullanmadıkları dönemdeki edebiyattır.

* Bu dönem edebiyatı, sözlü olarak üretilmiş ve kulaktan kulağa yayılarak varlığını sürdürmüştür.

* Bu dönem edebiyatı müzik eşliğinde ("kopuz" adı verilen sazla) dile getirilmiştir.

* Ölçü, ulusal ölçümüz olan "hece" ölçüsüdür.

* Nazım birimi "dörtlük"tür.

* Dönemine göre arı(sade) bir dili vardır.

* Dizelere genel olarak yarım uyak hakimdir.

* Daha çok doğa, aşk ve ölüm konuları işlenmiştir.

* Bu döneme yönelik elimizdeki en önemli ve eski kaynak Kaşgarlı Mahmut'un "Divan-ı Lügat-it Türk" adlı eseridir.

Kullanılan Nazım Biçimleri:**Koşuk**

* "Sığır" denilen sürek avları sırasında söylenen şiirlerdir. * Konusu daha çok doğa, aşk, savaş ve yiğitliktir.

* Bu tür daha sonra Halk edebiyatında "Koşma" adıyla anılmıştır.

Sagu

* Yuğ" adı verilen ölüm törenlerinde, ölen kişilerin erdemlerini ve duyulan acıları dile getiren şiirlerdir.

* Divan edebiyatında "mersiye";halk edebiyatında "ağıt" ismini almıştır.

Sav

* Dönemin özlü sözleridir.

* **Bugünkü atasözlerinin ilk biçimi niteliğindedir.**

Destan

Toplumu derinden etkileyen olaylar sonunda halk arasında kendiliğinden oluşan uzun nazım türüdür.

B) İSLAMİ DEVİR TÜRK EDEBİYATI**1) TÜRK HALK EDEBİYATI**

* İslamiyet öncesinden günümüze kadar kesintisiz gelen bir edebiyattır.

* Halk içinde yetişmiş ozanların icra ettiği bir edebiyattır.

* Temelinde sözlü bir gelenek vardır.

* Dili sadedir.

* Dörtlük ve yarım kafiye esaslıdır.

* Hece ölçüsü kullanılmıştır.

* Halkın dertlerini, sevinçlerini, her türlü duygularını işlemektedir.

* Koşma, destan, semai, varsağı, mani, ağıt, türkü, bilmece, atasözü, devriye, şathiye, ilahi, deme gibi çeşitli nazım şekilleri vardır.

* Kendi arasında :

a) Âşık Tarzı Halk Edebiyatı

b) Anonim Halk Edebiyatı

c) Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı olmak üzere 3'e ayrılır.

a) Âşık Tarzı Halk Edebiyatı :

- * İslamiyet'ten önce başlamıştır.
- * Bu edebiyatı genellikle "aşık" adı verilen sazlarıyla yazdıklarını besteleyip köy köy dolaşan ozanlar icra etmiştir.
- * Hece ölçüsü kullanılmıştır.
- * Dili sadedir.
- * Nazım birimi dördlüktür, yarım kafiye kullanılmıştır.
- * Son dördlükte şairin mahlası(adı) kullanılır.
- * Aşk, ölüm, gurbet, ayrılık konuları sıklıkla ilenmiştir.
- * Coşkulu, lirik bir söyleyişi vardır.

Kullanılan Nazım Biçimleri:

Koşma

- Aşk, ayrılık, gurbet, sevgi, doğa, yiğitlik gibi geniş çerçeveli konuların işlendiği bir nazım şeklidir.
- 11'li hece ölçüsüyle yazılır.
- 3 ile 6 dördlükten oluşur.
- Dili sadedir.
- Kafiye düzeni "abab,cccb,dddb..." şeklindedir.
- Son dördlükte şairin mahlası bulunur.

• Koşmanın konularına göre "güzelleme, koçaklama, ağıt, taşlama" adlı türleri vardır.

Güzelleme: İnsan ve doğa sevgisinin lirik bir edayla işlendiği koşmalara denir. (Karacaoğlu)

Koçaklama: Savaş, yiğitlik, kahramanlık gibi konuları işleyen koşmalara denir. (Dadaloğlu ve Köroğlu)

Ağıt: Ölen kişinin arkasından duyulan acının ve onun iyiliklerinin işlendiği koşmadır.

Taşlama: Toplumun veya bireylerin aksayan yönlerini eleştiren koşmalara denir. (Seyrani)

Not: Güzelleme, koçaklama, ağıt, taşlama birer nazım türüdür.

Varsağı

- Toros Dağları ve Adana civarında yaşayan "VARSAK" boylarının söyledikleri türkülere denir.
- Kafiye düzeni koşma gibidir.
- 4+4 şeklinde 8'li ölçüyle söylenir.
- "BRE, BEHEY, HEY " nidaları sıklıkla kullanılmıştır.
- En az 3 en fazla 5 dördlüktür.
- Konu olarak hayattan ve talihten şikayet gibi konular işlenir.

Semai

- Koşma ile aynı konular işlenir.
- Kafiye düzeni koşma ile aynıdır.
- 4 + 4 =8 'li ölçüyle yazılır.
- 3-5 dördlükten oluşur.
- Koşmadan ezgisi, dördlük sayısı ve ölçüsü bakımından ayrılır.

Destan

- 6+5 'li hece ölçüsüyle söylenir.
- Halk edebiyatının en uzun nazım biçimidir.
- Kendine özgü bir söyleyişi vardır.
- Kafiye düzeni koşma ile aynıdır.
- Ayaklanma, kıtlık, savaş, hastalık gibi toplumsal konular işlendiği gibi bireysel konuların işlendiği destanlar da vardır.
- Dördlük sayısında sınırlama yoktur.

b) Anonim Halk Edebiyatı:

- * Belli bir sahibi yoktur. Halkın ortak malı olan ürünlerden oluşur.
- * Dili sade, akıcı bir halk Türkçesidir.
- * Şiirlerde hece ölçüsünün 7'li, 8'li, 11'li kalıpları ağırlıklı olarak kullanılır.
- * Şiirlerinin nazım birimi dördlüktür.
- * En çok yarım kafiye kullanılmıştır.. Bazı manilerde cinaslı kafiye görülür.
- * Ölüm, aşk, tabiat sevgisi, ayrılık acısı, özlem, yiğitlik, toplumsal aksaklıklar gibi konular işlenir.
- * Sözlü geleneğe dayanır.

Kullanılan Nazım Biçimleri:

Türkü

- Kendine özgü bir ezgi ile söylenen nazım biçimidir.
- Genellikle anonimdir,yazarı bilinenleri de zamanla halka mal olmuştur.
- Aşk,tabiat,ayrılık,hasret,gurbet,sevgi,güzellik gibi konular işlenir
- Türküler 8'li(4+4) veya 11'li(4+4+3) hece ölçüsüyle söylenir..
- Türküler iki bölümden oluşur.

1-Bent:Türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bölümdür.

2-Kavuştak:Her bendin sonunda tekrarlanan bölümdür. Nakarat ya da bağlama adı da verilir.

Mani

- Hecenin 7'li kalıbıyla söylenirler.
- Bir dördlükten oluşur.
- Uyak düzeni aaxa şeklindedir.
- İlk iki dize doldurmaz. Asıl konu son iki dizededir.
- Konu sınırlaması yoktur.
- Düz mani,kesik mani,yedekli mani v ecinaslı mani gibi türleri vardır.

Ninni

- * Annelerin çocukları uyutmak için belli bir ezgiyle söylediği sözlü edebiyat ürünleridir.
- * 7'li,8'li ve 9'lu hece ölçüsüyle söylenir.
- * Genellikle dördlüklerden oluşur.

c) Dinî Tasavvufî Halk Edebiyatı (Tekke Edebiyatı) :

- * Hece ölçüsü ağırlıklıdır,az da olsa aruz ölçüsü kullanılmıştır.
- * Yarım uyak ve redif sık kullanılmıştır.
- * Tasavvuf terimlerinin dışında dil,halkın anlayabileceği nitelikte ve sadedir.
- * Saz eşliğinde söylenenler de vardır.
- * Allah sevgisi,nefsin öldürülmesi,insan sevgisi,ölüm,Allah'a varış yolları,tasavvuf ilkeleri temel konularıdır.
- * Coşkuludur,genellikle didaktik şiirlerden oluşur.
- * Nazım birimi dördlüktür ancak beyitle oluşturulmuş türler de vardır.

Kullanılan Nazım Türleri:

İlahi

- * Tekke edebiyatının ana nazım türüdür.
- * 8'li hece ölçüsüyle söylenir, 7 ve 11'li de olabilir.
- * Fanilik,Allah sevgisi,nefsin öldürülmesi temel konusudur.
- * Bu türün en büyük ustası Yunus Emre'dir.

Nefes

- * 8'li hece ölçüsüyle söylenir.
- *İlahilerin konularının Bektaşilerce söylenmesi sonucu ortaya çıkmış türdür.
- Deme (Deyiş) * 8'li hece ölçüsüyle söylenir
- * Saz eşliğinde kendine özgü bir makamla söylenir.

Nutuk

Tekke Edebiyatı'nda Pirlarin ve mürşitlerin, tarikata yeni giren müritleri bilgilendirmek tarikat derecelerini ve tarikat adabını öğretmek amacıyla söylenen didaktik şiirlerdir.

Devriye

Evrendeki canlı can¬sız her şey Allah'tan gelmiştir, yine Allah'a döne¬cektir. Bu felsefeyi yansıtan şiirlere Tekke edebi¬yatında devriye denilmiştir.

Şathiye

- *Dini ve tasavvufi halk şiirinde genel olarak mizahi manzumelere şathiye adı verilir.
- *İnançlardan alaylı bir dille söz eder gibi yazılan şiirlerdir. * Görünüşte saçma sanılan bu sözlerin, yorumlandığında tasavvufla ilgili türlü kavramlara değindiği anlaşılır.
- * Bu tür şiirlere genellikle Bektaşî şairlerinde rastlanır.
- * Bu türün en tanınmış şairi Kaygusuz Abdal'dır.

Not:Yukarıdaki türler koşma nazım biçimiyle yazıldığı için birer nazım biçimi değil birer nazım türüdür.

2) DİVAN EDEBİYATI (KLASİK EDEBİYAT)* Şairler şiirlerini “DİVAN” adını verdikleri bir kitapta topladıkları için bu edebiyatına “Divan Edebiyatı” denilmiştir.Ayrıca “klasik-eski –zümre edebiyatı” da denilir.

* İslamiyet’in kabulünden sonra Türkler yaşamın her alanında Araplardan, Farslardan etkilenmişlerdir. Bu etkileşimin en belirgin olduğu alanların başında edebiyat göze çarpmaktadır.13. yy dan itibaren şair ve yazarlar Fars- Arap etkisine girmeye başlamıştır.

* Dili Arapça, Farsça, Türkçe karışımı olan Osmanlıca’dır.

* Ölçü olarak “aruz ölçüsü”, nazım birimi genellikle beyittir.

* Şiirlerde tam ve zengin uyak kullanılmıştır.

* Anlatılan şey değil, anlatış biçimi ön plandadır.

* Çoğunlukla aşk, şarap, kadın övgü, din, ahlak, tasavvuf konuları işlenmiştir.

* 13.yüzyılda gelişmeye başlamış 16. ve 17. yüzyıllarda en olgun dönemini yaşamış, 19.yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür.

* Belli kalıpları olan bir edebiyattır.Duygu ve düşünceler mazmun denilen kavramlarla anlatılır.

* Soyut bir edebiyattır ve toplumsal konulara değinmemiştir.

Kullanılan Nazım Biçimleri:

Divan edebiyatı nazım şekilleri

Dörtlük halindekiler Bent Halinde Beyit halindekiler

Rubai Terci-i bent Gazel

Şarkı Terki-i bent Kaside

Tuyuğ Mesnevi

Murabba Müstezat

Gazel

* Güzellik, aşk, kadın, şarap gibi konuları işleyen nazım biçimidir.

* Araplarda Farslara onlardan da Türklere geçmiştir.

* Gazelin ilk beytine “matla”son beytine “makta” denir.

* Makta beytinde şairin mahlası(takma adı) kullanılır.

* En güzel beytine “beyt’ül gazel ya da şah beyit” denir.

* Gazelin bütün beyitlerinde aynı konu işleniyorsa buna yek-ahenk gazel denir.

* Bütün beyitler aynı söyleyiş güzelliğine sahip ise buna yek-âvâz gazel denir.

* Kafiye şeması: “aa,ba, ca da...” şeklindedir.

* En az beş en fazla on beş beyitten oluşur.

* Konu birliği yoktur. Her beyit başka bir konudan bahsedebilir.

* Türk edebiyatında Fuzûli,Bâki, Nedim en tanınmış gazel şairleridir.

Kaside

* Din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan şiirlere denir.

* En az 33 en fazla 99 beyitten oluşur.

* Kafiye düzeni gazelle aynıdır.

* İlk beytine matla, son beytine makta, şairin adının bulunduğu beyte taç beyit,en güzel beytine beyt’ül kasid adı verilir.

*Kaside: Nesip- girizgâh- methiye- tegazzül- fahriye- dua bölümlerinden oluşur.

Nesib: Kasidenin giriş bölümüdür.

Girizgah: Konuya giriş niteliğinde olan bölümdür.

Methiye: Övülecek olan kişinin yüceliklerinin sıralandığı bölümdür.

Fahriye: Şairin kendini övdüğü kısımdır.

Tegazzül: Şair bu bölümde bir gazele yer verir.

Dua: Övülen kişinin başarısı için Allah’a dua edilir.

Konularına Göre Kasideler

Tevhid:Allah’ın birliğini anlatan kasidelere denir.

Münacat:Allah’a dua etmek ve yalvarmak için yazılanlara denir.

Methiye:Herhangi bir şahsı övmek için yazılanlar denir.

Naat:Peygamberleri övmek için yazılanlara denir.

Hicviye:Birini eleştirmek için yazılanlara denir.

Mersiye:Ölen birinin arkasından yazılanlara denir.

Edebiyatımızda kaside türünün en güzel örneklerini Nef’i vermiştir. Onun Siham-ı Kaza adlı eseri bu türün en meşhur örneğidir.

Mesnevi

- * Beyit sayısı sınırsızdır.
- *Konu sınırlaması yoktur. Genellikle savaş, aşk,tarihi olaylar,dinî olaylar gibi konular işlenir.
- * Mesneviler o dönemde roman ve hikaye türünün yerini tutuyordu.
- * Her beyit kendi arasında kafiyelidir.
- * Uyak düzeni aa, bb,cc,dd,ee,... şeklinde devam eder.
- * Beş mesneviden oluşan eserlere “hamse” denir.
- * Bir şehrin güzelliğini anlatan mesnevilere şehrengiz denir.
- * Türk edebiyatındaki ünlü mesneviler şunlardır:

Kutadgu Bilig (İlk mesnevi - Öğüt)

Fuzuli- Leyla ile Mecnun (Aşk)

Şeyh Galip- Hüsm ü Aşk (Aşk)

Şeyhi-Harname (Eleştiri)

Ahmedi-İskendername (Tarih)

Nabi- Hayrabat (Öğüt)

Süleyman Çelebi- Vesiletü'n-Necat (Mevlid) (Dini)

Mevlana- Mesnevi (Öğüt)

Müstezat

- * Gazelin özel bir biçimine denir.
- * Uzun dizelere kısa bir dize eklenerek yazılır.
- * Uzun ve kısa dizeler gazel gibi kendi aralarında uyaklanır-lar. Kısa dizelere “ziyade” adı verilir.

Rubai

- * Kafiyeleşimi aaxa şeklindedir.Tek dörtlükten oluşur.
- * Aruzun belli kalıplarıyla yazılır.
- * Hayatın anlamı ve hayat felsefesi,dünyanın nimetlerinden yararlanma ve ölüm gibi konular işlenmiştir.
- * İran edebiyatına ait olan bu türün en büyük şairi Ömer Hayyam’dır.
- * Türkçe rubailerin en güzel örneklerini Yahya Kemal vermiştir.

Tuyuğ

- * Divan edebiyatına Türklerin kazandırdığı bir nazım şeklidir.
- * Yak düzeni rubai gibidir.Tek dörtlükten oluşur.
- * Felsefi konular işlenmektedir.
- * Kadı Burhanettin’in tuyuğları meşhurdur.

Şarkı

- * Besteyle okunmak için yazılan ve dörtlülüklerden oluşan nazım biçimidir.
- * Dörtlülük sayısı 3ile 5 arasında değişir.
- * Birinci dörtlülükte 2. ve 4. dizeler diğer dörtlülüklerde 4. dizeler aynen tekrarlanır. Buna nakarat denir.
- * Türklerin divan edebiyatına kazandırdığı bir türdür.
- * Aşk ,sevgi,günlük hayat gibi konular işlenir.
- * Halk deyişlerine ve söyleyişlerine yer verilir.
- * Şarkı türünün ilk kullanıcısı ve en önemli temsilcisi Nedim’dir.

Murabba

- * Dört dizelik kıtalardan oluşur.
- * Bent sayısı 3-7 arasında değişir.
- * Her konuda yazılır.

Terkib-i Bent* Bentlerle kurulmuş olan bir nazım şeklidir.

- * Her bent 7 ile 10 beyitten oluşur.
- * Bent sayısı 5 ile 15 arasındadır.
- * Bentleri birbirine bağlayan beyitlere vasıta beyti denir.
- * Şairin toplumsal ve felsefi konulardaki düşünceleri konu olarak işlenir.
- * Terkib-i Bent türünün en önemli ismi Bağdatlı Ruhi’dir.
- * Türk edebiyatında bu türün en önemli ismi Ziya Paşa’dır.

Terci-i Bent* Terkib-i bente benzer. Yalnız burada bentler arasındaki vasıta beyti aynen tekrarlanır.

- * Konu olarak daha çok Allah’ın kudreti,kainatın sırları ve kainatın zıtlıkları gibi konulara yer verilir.
- * Bu türün de Türk edebiyatındaki en önemli temsilcisi Ziya Paşa’dır.

C) BATI ETKİSİNDE GELİŞEN TÜRK EDEBİYATI

- 1 .Tanzimat Edebiyatı
2. Servet-iFünun Edebiyatı
3. Fecr-i Ati Edebiyatı
4. Milli Edebiyat
5. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı

Kullanılan Nazım Biçimleri:

Sone

* İlkın İtalyan edebiyatında görülen, Türk şiirinde az görülen, iki dört dizeli ve iki üç dizeli bölüm olmak üzere 14 dizeden oluşan nazım biçimidir.

* Uyak örgüsü şöyledir: abba ccd ede.

* Sone nazım şeklini Türk edebiyatında ilk olarak Servet-i Fünun şairleri kullanmıştır.

Terza-Rima

* Üç dizelik bendlerle kurulu İtalyan nazım biçimi.

* Dize kümelenişi ve kafiye düzeni şöyledir: aba bcb ccc ded... e

* Dante'nin "İlahi Komedyası"sının bu biçimle yazılmış olması, terza rima'nın yaygınlık kazanmasını sağlamıştır.

* Terza-rima, Türk edebiyatında ilkin Servet-i Fünun döneminde bir tek şiirde (Tevfik Fikret'in Şehrâî'n) denenmiş (1899); İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonra zaman zaman kullanılmışsa da, yaygınlık kazanmamıştır.

Serbest Müstezat* 19. Yüzyıl sonlarında özellikle Servet-i Fünun'cuların geliştirdikleri bir nazım biçimidir.

* Divan şiirindeki müstezattan farklı özellikleri vardır. * Klasik nazım biçimlerinden ve tek ölçünün bir örnekliliğinden kurtuluş yeni biçimler ve ahenkler yaratmak düşüncesiyle oluşturulan bu biçim, serbest nazıma geçişte bir aşama olmuştur.

Mensur Şiir* 19. yüzyılın yarısında Fransa'da doğmuştur. * Şinasi'nin Fransız edebiyatından yaptığı çeviriler, mensur şiirin ilk örnekleridir.

* Mehmet Rauf'un "Siyah İnciler"i, Yakup Kadri'nin "Okun Ucunda, Erenlerin Bağından" adlı yapıtları mensur şiir türünden ürünlerdir.

* Ölçü ve uyağa başvurulmaz.

* Duygu ve hayallerin düzyazı biçimiyle şiirsel anlatılmasıdır.

* Bu yazılarda iç ahenk önemlidir. Servet-i Fununcular tarafından kullanılmış, fazla yaygınlaşmamıştır.

Serbest Nazım (Şiir)* Ölçüsüz ve uyaksız yazılan, belli kurallara bağlı olmayan şiirlerdir.

* Türk edebiyatında serbest nazım, cumhuriyetten sonra gelişmiştir.

* Serbest nazımın ilk örneklerini Nazım Hikmet vermiştir.

ŞİİRDE AHENK

Ahenk kelimesi uyum anlamına gelmektedir. Edebiyatta ise kelimelerin birbiriyle ses ve anlam bakımından etkileyici bir bütün olması anlamındadır.

Şiirde ahengi sağlayan unsurlar; ölçü, kafiye-redif, aliterasyon, asonans, vurgu, tonlama ve ses akışıdır.

I-Vezin (Ölçü)

Şiirde mısraların hece sayısına veya hecelerın ses değerine göre uyum içerisinde olmasıdır. Türk edebiyatında başlangıcından günümüze hece ölçüsü, aruz ölçüsü ve serbest ölçü kullanılmıştır.

A)Hece Ölçüsü: Dizelerdeki hece sayısının birbirine eşitliği esasına dayanan ölçüye hece ölçüsü denir.

Türklerin şiirde kullandıkları millî ölçüleridir.

Hece ölçüsüyle yazılmış bir şiirde bütün dizelerde aynı sayıda hece bulunur. Heceler tek tek sayılarak o şiirin hecenin hangi kalınlıyyla yazıldığı tespit edilir. Hece ölçüsünde 1'li heceden başlayarak 16 ve 20 heceliye kadar şiirler yazılmışsa da en çok kullanılanı 7,8,11 ve 14'lü kalıplardır.

Bir dizeyi oluşturan kelimelerin hece sayısına **kalıp** denir. Şiirin hece ölçüsü o şiirin aynı zamanda kalıbıdır.

Hece ölçüsünde kelimelerin gruplanışından doğan ayırım yerlerine **durak** denir. Duraklarda kelimeler ortalarından bölünemez. İyi bir durakta kelime mutlaka bitmiştir.

Not: Bir şiirde, bütün dizelerin durakları aynı olabileceği gibi, belli dizelerde farklı duraklar da kullanılabilir. Bir şiirin her dizesinde farklı duraklar kullanılmışsa, o şiir duraksız kabul edilir.

Yedili kalıp:

Giderim-/yolum yaya 3+4=7'li hece ölçüsü

Cemâlin-/benzer aya

Eridim-/hayal oldum

Günleri-/saya saya

Sekizli kalıp:

Gel dilberim-/kan eyleme 4+4=8'li hece ölçüsü

Seni kandan-/ sakınırım

Doğan aydan / esen yelden

Seni gülden / sakınırım (Âşık Ömer)

Hece ölçüsünün on birli kalıbı:

İptida Bağdad'a / sefer olanda 6+5=11'li hece ölçüsü

Atladı hendeği / geçti Genç Osman

Vuruldu sancaktar / kaptı sancağı

İletti, bedene / dikti Genç Osman (Kayıkçı Kul Mustafa)

Hece ölçüsünün on dördlü kalıbı:

Başka sanat bilmeyiz / karşımızda dururken 7+7=14'lü hece ölçüsü.

Söylenmemiş bir masal / gibi Anadolu'muz

Arkadaş, biz bu yolda/ türküler tuttururken

Sana uğurlar olsun / ayrılıyor yolumuz (Faruk Nafiz Çamlıbel)

Duraksız şiir: (Hece ölçüsünün on birli kalıbı):

Bir düşünsen, yarıyı geçti ömrüm 11

Gençlik böyledir işte, gelir gider; 11

Ve kırılır sonra kolun kanadın; 11

Koşarsın pencereden pencereye 11 (Cahit Sıtkı Tarancı)

B)ARUZ ÖLÇÜSÜ: Hecelerin uzunluğu ve kısalığı esasına dayanan ölçüye aruz ölçüsü adı verilir.Aruz ölçüsü Arap edebiyatında doğmuş, İran edebiyatına geçmiş, oradan da bizim edebiyatımıza girmiştir. Başta Divan edebiyatında olmak üzere Halk edebiyatının son dönemlerinde, Tanzimat, Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati döneminde de kullanılmıştır. Aruzla yazılan ilk Türk eseri Yusuf Has Hacib'in yazdığı Kutadgu Bilig'dir.

Aruz ölçüsünde üç çeşit hece vardır:

1)Kısa(açık) heceler:Bu tip heceler nokta (.) işareti ile gösterilir.

a)Bir tek kısa ünlüden ibaret heceler (a,e,ı,i)

b)Sonu kısa ünlüyle biten heceler (bu, ba)

2)Uzun (kapalı) heceler: Bu tip heceler çizgi (-) işareti ile gösterilir.

a)Arapça ve Farsça'dan gelen â, î, û gibi uzun sesli heceler.

b)Ünsüzü sonda bulunan iki harfli heceler (ak, el)

c)Uzun ünlüyle biten heceler (kâ, bâ)

d)Sonunda iki ünsüz bulunan heceler (alt, üst)

e)Ünsüzle başlayıp iki ünsüzle biten heceler (dört, kart)

3)Med'li heceler:Bu tip heceler çizgi ve nokta (-.) işareti ile gösterilir.

a)Bir uzun ünlü ve ünsüzden meydana gelen heceler yerine göre bir buçuk sayılır.(âf, âb)

b)Bir ünsüz, bir uzun ünlü ve ünsüzden meydana gelen heceler yerine göre bir buçuk hece sayılır.(bâd,tîr)

Not:Sonu "n" ile bitenler tek hece sayılır: (cân, dîn)

c)Arapça ve Farsçadan gelen "mest, çesm, dest" gibi kelimeler bir buçuk hece kabul edilir.

d) Arapça ve Farsçadan gelen "aşk,ahd,emr" gibi heceler bir buçuk sayılır.

Not:Mısra sonlarına gelen açık heceler her zaman kapalı olarak kabul edilir.Bir buçuk heceler ise tek hece sayılır.

Aruz Kusurları

İmale:Kısa heceleri ölçüye uydurabilmek amacıyla uzun okumaktır.Dolayısıyla nokta ile gösterilmesi gereken hece çizgi ile gösterilir.İmale yapıldığını göstermek için o hecenin üzerine de çizgi çekilir.

Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir. (fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

Zihaf:Uzun heceleri ölçüye uydurabilmek amacıyla kısa kısa okumaktır.

Merhabâ ey âsî ümmet melcei (fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

Ulama:Ünsüzle biten bir kelimedden sonra ünlüyle başlayan bir kelime gelirse birinci kelimenin sonundaki ünsüzle ikinci kelimenin başındaki ünlünün ölçü gereği birleştirilmesine denir.Ulama sonucu uzun heceler kısa okunur.Birleştirme çizgisiyle gösterilir()

Artık demir almak günü gelmişse zamandan (Mef û lû, me fâ î lû, me fâ î lû, fe û lûn)

Med:Ölçü gereği bir buçuk hece olarak okunma özelliğine sahip bir hecenin bir buçuk hece olarak okunmasına denir.

Tutsaydım o rûh gitmeseydi. (mef û lû, me fâ î lûn, fe û lûn)

II-KAFİYE (UYAK) VE ÇEŞİTLERİ

Mısra sonlarındaki anlamları ve görevleri farklı kelimelerin, eklerin benzerliğine **kafiye** denir.

Yanıp tutuşmadan aylarca yummadım gözümü,

Nücuma sor ki, bu kirpikler uyku görmüş mü? (Mehmet Akif ERSOY)

KAFİYE ÇEŞİTLERİ

1) Yarım Kafiye: Tek ses benzerliğine dayanan kafiye türüdür.

Örnek-1

Ben çektiğim kimler çeker
Gözlerim kanlı yaş döker
Bulanık bulanık akar
Dağlarım seliyim şimdi (Kul Mustafa)

Örnek-2

İstedim kendimi bu göle atam
Elimi uzatıp yavruyu tutam

Örnek-3

Üstümüzden gelen boran kış gibi
Şahin pençesinde yavru kuş gibi
Seher sabahında rüya düş gibi
Çağırta bağırta aldı dert beni

2) Tam Kafiye: İki ses benzerliğine dayanan kafiye türüdür.

Örnek-1

Yollarda kalan gözlerimin nurunu yordum,
Kimdir o, nasıldır diye rüzgarlara sordum,
Hulyamı tutan bir büyü var onda diyordum
(Y. Kemal Beyatlı)

Örnek-2

Sen miydin o afet ki dedim, bezm-i ezelde
Bir kanlı gül ağzında ve mey kasesi elde,
Bir sofrada içtik, ikimiz aynı emelde,
Karşımda uyanmış gibi bir baktı sarardı. (Yahya Kemal Beyatlı)

Örnek-3

On atlıya karar verdim yasını
Yenice sevdaya salmış basını
El yanında yakar gider kasını
Tenhalarda gülüşünü sevdiğim.

3) Zengin Kafiye: Üç ya da daha çok ses benzerliğine dayanan kafiye türüdür.

Örnek-1

Ertesi gün başladı gün doğmadan yolculuk,
Soğuk bir mart sabahı.. Buz tutuyor her soluk (Faruk Nafiz Çamlıbel)

Örnek-2

Baygın bir ihtizaz ile bi-huş akar dere,
Sahillerinde çocuklar uzanmış çemenlere. (Orhan Seyfi Orhon)

Örnek-3

Miskin Yunus biçareyim
Baştan ayağa yareyim
Dost ilinden avareyim
Gel gör beni aşk neyledi (Yunus Emre)

4) Cinaslı Kafiye: Anlamları ayrı, fakat yazılış ve okunuşları aynı olan kelime ve kelime gruplarının mısra sonunda tekrarı ile oluşan kafiye türüdür.

Örnek-1

Niçin kondun a bülbül
Kapımdaki asmaya
Ben yarimden vazgeçmem
Götürseler asmaya

Örnek-2

Bilmem ki yaz mı gelmiş
Niçin açmış gül erken
Aklımı kayıp ettim
Nazlı yarım gülerken

5)Tunç kafiye: Bir dizenin sonundaki sözcüğün,diğer dizenin sonundaki sözcüğün içinde tam olarak yer almasıyla oluşan uyak çeşididir.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.

Arkadaş!Yurduma alçakları uğratma,sakın
Siper et gövdeni,dursun bu hayasızca akın.

Kafiye düzenleri:(Kafiye şeması-kafiye örgüsü)

a)Düz kafiye:Bir dördlükte birinci dize ile ikinci dizenin kendi arasında, üçüncü dize ile de dördüncü dizenin kendi arasında kafiyeli olmasına *düz kafiye* denir. Şiir beyitlerden oluşuyorsa her beytin kendi arasında kafiyeli olmasına “*düz kafiye*” denir.Düz kafiye “ aaaa, aabb, aaab” şeklinde olabilir.

Bursa’da bir eski cami avlusu,
Küçük şadırvanda sakırdayan su;
Orhan zamanından kalma bir duvar...
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar. (Tanpınar)
Verir zavallı memleket, verir ne varsa, malini
Vücudunu, hayatını, ümidini, hayalini
Bütün ferağ-ı hâlini, olanca şevk-i balini
Hemen yutun düşünmeyin haramını, helâlini...

(Tevfik Fikret)

Gül büyütenlere mahsus hevesle (a)
Renk renk dertlerimi gözümde besle (a)
Yalnız, annem gibi o ılık sesle (a)
İçimde dövünüp ağlama gurbet. (b)

b) Çapraz Kafiye:

Bir dördlükte birinci dize ile üçüncü dizenin, ikinci dize ile de dördüncü dizenin kendi arasında kafiyeli olmasına “*çapraz uyak (kafiye)*” denir. Çapraz uyak, “abab” şeklinde gösterilir.

Kalbim bir çiçektir, gündüzler ölgün a
Gelin, gelin, onu açın geceler b
Beni yâd edermiş gibi **bütün** gün a
Ötün kulağımda çın çın geceler b

(Necip Fazıl)

c) Sarmal Kafiye:

Bir dördlükteki birinci dize ile dördüncü dizenin kendi arasında, ikinci dize ile de üçüncü dizenin kendi arasında kafiyeli olmasına “*sarma kafiye*” denir. Sarma kafiye “abba” şeklinde gösterilir.

Her şey yerli yerinde; havuz başında servi a
Bir dolap gıcırıyor uzaklarda durmadan, b
Eşya aksetmiş gibi tılsımlı bir uykudan, b
Sarmaşıklar ve böcek sesleri sarmış evi. a

d)Örüşük kafiye: Üç mısralık bendlerde görülür.İlk üçlükte birinci ve üçüncü mısralar kafiyelidir.Birinci üçlüğün ikinci mısraı ikinci üçlüğün birinci ve üçüncü mısralarıyla kafiyelidir.Aynı kafiyeleniş sonraki üçlüklerde devam eder.En sondaki tek mısra kendinden üçlüğün ikinci mısraıyla kafiyelidir.

YANILGI

Bahtıma hicran yeli deli esiyor deli. a
Kader, bildim bileli sevda dağı körduman; b
Dorukları çileli, aşılmıyor sarp belîa

Başlangıcı hileli aşkından medet uman, b
Ben kendim dilemedim ecelimi sen çağır! c
Feryadımda asuman sensin buna göz yuman! b

Bir ömür silemedim nasıl yanmasın bağır? c
Kaşlar hilâl boy elif men aşka durdun kader. d
İnmeden bilemedim, sence hangisi ağır? c

Ecelin eli hafif... Sen başka vurdun Kader! d

İrfan Yılmaz

REDİF: Mısra sonlarında anlamları ve görevleri aynı olan ek, kelime veya kelime gruplarının aynen tekrar edilmesine "redif" denir.

Aradılar bir tenhada buldular

Yaslandılar şivgalarım kırdılar

Yaz bahar ayında bir od verdiler

Yandım gittim ala dağlı kar iken

Bu dördlükte kullanılan "buldular, kırdılar, verdiler" sözcüklerindeki "-dular, -dılar, -diler" ekleri rediftir. Kafiye yoktur.

Bana kara diyen dilber

Gözlerin kara değil mi

Yüzünü sevdiren gelin

Kaşların kara değil mi

Bu dördlüğün 2. ve 4. dizelerinde kullanılan "göz ve kaş" isim kökleri kafiyeyle değildir. "-lerin kara değil mi" ek ve sözcükleri rediftir. Kısaca bu dördlükte kafiye yoktur.

Bizim elde bahar olur, yaz olur.

Göller dolu ördek olur, kaz olur.

Sevgi arasında yüz bin naz olur.

Suçumu bağışla, ben sana kurban. (Ercişli Emrah)

Zannetme ki şöyle böyle bir söz

Gel sen dahi şöyle böyle bir söz

Yukarıdaki beyitte "böyle bir söz" kelimeleri redif, ondan önceki "öyle" sesleri ise zengin kafiye..

III-Aliterasyon:

Bir şiirde ya da düzyazıda ahenk yaratmak amacıyla aynı ses ya da hecenin yinelenmesine **aliterasyon** denir. Aliterasyona iç kafiye de denir.

Erdi yine ürdi behişt oldu hava amber sirişt

Âlem behişt ender behişt her guşe bir bağ-ı irem (Nefi)

(Yine nisan ayı geldi, hava amber kokulu oldu; dünya cennet içinde cennet gibidir.)

Bu dizelerde işlenen temaya uygun olarak "r, ş" sessizlerinin bulunduğu sözcükler seçilmiş, okuyucuya bahar gelince işittiğimiz yaprak hışırtıları ve kuş cıvıltıları işitsel olarak duyurulmaya çalışılmıştır.

Evc-i hevada siyt-i çekaçak-ı tiğden

Avaz ü ra'd ü saika reh güm-künan olur

(Savaş alanındaki at kişnemelerinden ve kılıç şakırtılarından ürken yıldırımlar gökte yolunu şaşırır.)

Bu beyitteki imgenin harikuladeliği bir yana seçilen sözcüklerdeki aliterasyona hayran kalmamak elde değil. Şair "siyt-i çekaçak-ı tiğ" derken kınından çıkarılan ve sonra çarpışınca çak çuk diye sesler çıkaran kılıç seslerini işittiriyor bizlere; ayrıca ikinci dizede de "ra'd ü saika" ve "reh güm-künan" sözcüklerindeki aliterasyonla gök gürültüsünü işitmemizi sağlıyor.

Kara koyun kuzular kuzulamaz

Me deme

Kara koyunun kuzusu, kınalı kuzum

Görür görmez yüzünü, bekle azıcık

Meme deme

Bu beşlikte şair "k, z" sesleriyle aliterasyon yapıyor; ayrıca 1. ve 3. dizelerde her sözcük "k" ünsüzüyle başlıyor. Şairimiz bu ahenk unsurlarıyla yetinmeyip 2.ve 5. dizelerdeki sözcükleri "me" hecesiyle bitirerek kuzu melemesini işitmemizi sağlıyor.

IV- Asonans

Şiirde aynı ünlü seslerin tekrarına denilir. Aliterasyonla genellikle birlikte yapılır.

Örnek-2

Neysen sen, nefes sen, neylersin neyi

Neyzensen, nefessen neylersin neyi

Örnek-3

Ayağın sakınarak basma aman sultanım
Dökülen mey kırılan şişe-i rindân olsun

V-Tonlama:

Anlatıma duygu, düşünce, heyecan, yumuşaklık, sertlik katmak amacıyla sesin alçaltılıp yükseltilmesine tonlama denir. İnsan sesi ton bakımından kalın, ince ve tiz olmak üzere üçe ayrılır.

VI-Vurgu:

Bir kelimedede hecelerden birinin; bir cümlede ise kelimelerden birinin diğerlerine göre daha baskılı, daha kuvvetli söylenmesine vurgu denir. Vurgu söze dugu değeri ve canlılık katar. Dinleyicilerin dikkatlerini uyandırarak onlara verilmek istene mesajın anlaşılmasını kolaylaştırır. Vurgularına dikkat edilmeden yapılan bir konuşma dinleyicileri uyutmaktan başka bir şeye yaramaz. Vurgu ikiye ayrılır:

a) Sözcük (Kelime) Vurgusu:

Bir kelimedede hecelerden birinin diğerlerine göre daha kuvvetli, daha şiddetli söylenmesine denir.

- * Türkçe'de genel olarak vurgu son hecededir.
- * Tek heceli kelimelerde vurgu aranmaz.
- İki veya çok heceli yer adlarında vurgu ilk hecededir.
Erzurum, İstanbul vs.
- "İstan " ile biten yer adlarında vurgu son hecededir.
Kırgızistan, Özbekistan vs
- Sonu –ya ile biten yer adlarında vurgu sondan bir önceki hecede bulunur.
Sakarya, Antalya
- İki veya çok heceli kelimelerde vurgu genellikle son hecede az da olsa ilk hecede bulunur.
- Türkçe kelimelerin orta hece veya heceleri vurgusuzdur.
- Hitaplarda vurgu ilk heceye geçer.
Ahmet! , Oğlum!, Garson!
- Türkçe eklerin çoğunluğu vurgulu olup vurguyu üzerlerine çekerler. Ancak az da olsa vurgusuz ekler de vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:
a-Olumsuzluk eki –ma/-me
b-Soru eki –mı/-mi
c-Vasıta eki –la/-le
d-İsimden isim yapan –leyin

b) Cümle Vurgusu:

Konuşma sırasında bazı sözcüklerin diğerlerine göre daha kuvvetli, daha şiddetli söylenmesine denir.

Cümle vurgusu sözün anlamına göre gezicidir. Cümlede vurgulu kelime yükleme yaklaştırılır. Aynı kelimelerle kurulmuş cümleler arasındaki anlam farkı vurgulu kelimelerin yükleme yaklaştırılmasıyla belirtilmektedir.

- Dün vapurda bu cüzdanı ben buldum.
- Ben dün vapurda bu cüzdanı buldum
- Ben bu cüzdanı vapurda dün buldum.
- Bu cüzdanı ben dün vapurda buldum.

VII- Ses akışı: Her şiirin kendine özgü bir ses akışı vardır. Şiirin ele aldığı temaya uygun olarak vurgu ve tonlamalar çevresinde okunması, o şiirin kendine özgü ses akışıdır. Yani okuyan kimse, şiire temaya uygun bir ses verir.

ŞİİR DİLİ

Şiir dili, günlük dilde kullanılan kelimelerle oluşturulmasına rağmen günlük hayatta kullanılan dilden farklıdır. Bu farklılık, şiirin kendine has kurmaca bir dünyanın ürünü olmasından kaynaklanır. Şiirin yazıldığı dille, şiirin kendisi arasındaki farklılık, boyanın hem bir inşaat malzemesi olarak kullanılması hem de bir yağlı boya tabloda sanat eserine dönüştürülmesindeki farklılık gibidir. Anlatımda imgeler önemli yer tutar. İmge; edebi eserlerde yansıtılmak istenen daha canlı, etkili, görünür kılmak amacıyla zihinde oluşturulmak istenen görüntüye denir. Zihinde oluşan ve hayal edilen şeydir imge.

MERDİVEN

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak
Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak...

Sular sarardı... Yüzün perde perde solmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...
Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller,
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,
Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?
Bu bir lisân-ı hafidir ki ruha dolmakta
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...

Ahmet Haşim

Şiirin ismi olan “merdiven” kelimesi başlı başına bir imgedir. “Hayatı anlatan” bu kelime, her okurca farklı yorumlanabilir. Bazıları için “hayat” bazıları için ise başka bir şey olabilir. Bu şiirdeki bir başka imge de ‘akşam’dır. “Merdiven” yaşamı anlatırken “akşam” imgesi ölümü hatırlatmaktadır.

Şiir dilinde, anlam yoğunluğu vardır. Az sözcükle çok şey anlatılır. Şiir dilinde imgelerin yanında söz sanatlarının da önemli bir yeri vardır. Söz sanatları şiirin anlamını güçlendirir. Sözün etki gücünü artırır. Söz sanatlarıyla dizeler vurucu bir nitelik kazanır. Örneğin, “Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!” dizesinde şair, mübalağa (abartma) yaparak sözün etkisini artırmıştır.

Şiir dilini doğal dilden ayıran özellikler nelerdir?

- Şiir dilinde kelimeler genellikle gerçek anlamının dışında kullanılır.
- Şiir dilinde imge vardır, günlük dilde imge yoktur.
- Şiir dili, günlük dilin özelliklerini barındırır; ancak günlük dili söz sanatları ve imge kullanarak aşar.
- Şiir dilinde az sözle çok şey anlatmak amaçlanır. Böyle bir durum günlük dilde yoktur.
- Şiir dilinde söz sanatları yoğun ve etkili bir şekilde kullanılır.

Söz Sanatları(Edebi Sanatlar)

1) Teşbih (Benzetme) :

Anlama güç katmak için, aralarında gerçek ya da mecaz, çeşitli yönlerden ilgi, benzerlik bulunan en az iki varlıktan zayıf olanı nitelik bakımından güçlü olana benzetme sanatıdır.

Tam teşbihte dört öge bulunur. Ögeleri şunlardır:

A)Temel Unsurlar :

a- Benzeyen:

Bu unsur asıl anlatmak istediğimiz unsurdur. Benzetme yönü bakımından zayıf olan ögedir.

b- Kendisine Benzetilen:

Çok belirgin bir özelliği ile kendisine bir şey benzetilen ögedir.

B)Yardımcı Unsurlar:

c- Benzetme Yönü:

Kendisine benzetilenle benzeyen arasındaki benzetmeye imkan veren özelliğe denir.

d- Benzetme Edatı:

Benzeyen ve kendisine benzetilen arasında benzetme ilgisi kuran kelime veya ektir. Benzetme edatı olarak daha çok “gibi” kullanılır. Bazan bunu yerine “sanki, kadar, adeta, tıpkı” kelimeleri de kullanılır.

Gördüm sihirbaz gibi geçtiğini üç kızın

Bu ateş aleminin içinden yanmaksızın.

Benzeyen: Üç kız

Kendisine benzetilen: sihirbaz

Benzetme edatı: gibi

Benzetme yönü: Yanmaksızın geçmek

Ör: Bu sesler dokunuyor en ağrıyan yerime,

Bir eski çiban gibi işliyor içerime.

(Ayak Sesleri/Necip Fazıl Kısakürek)

Benzeyen: Sesler

Kendisine benzetilen unsur: Eski çiban

Benzetme yönü: Batmak, işlemek

Benzetme edatı: Gibi

Teşbih-i beliğ: Benzetmenin temel ögeleriyle yapılan teşbihtir.

Ör: Kömür gözlüm, gül dudaklım

Sen de bir gün perişan ol

Hicranî

Benzeyen: göz - dudak

Benzetilen: kömür – gül

Altın başaklı tarlasının bir kenarını
Tezyin eden ağaçların altında bihaber
Dalmış tahayyüle mesut köylü....

Benzeyen:Başak
Benzetilen:Altın

2) İstiare(İğretileme) :

Benzetmenin iki temel unsurundan biriyle yapılan söz sanatıdır.Diğer bir ifadeyle bir varlığa ya da kavrama asıl adını değil de benzediği başka bir varlığın adını verme sanatıdır.

a- Açık istiare:

Benzetme öğelerinden sadece kendisine benzetilenin bulunduğu benzeyenin bulunmadığı istiaredir.

İki kapılı bir handa
Gidiyorum gündüz gece
Benzeyen:dünya
Benzetilen:Han (söylenmiş)

Ör: Yüce dağ başında siyah tül vardır.

Benzeyen: bulut(söylenmemiş)
Benzetilen: siyah tül (söylenmiş)

Ör: Havada bir dost eli okşuyor derimizi

Benzeyen: Rüzgâr(söylenmemiş)
Benzetilen: dost eli(söylenmiş)

b- Kapalı istiare:

Benzetme öğelerinden sadece benzeyenle yapılan istiaredir. Kapalı istiarede kendisine benzetilen yer almaz.

Ör: Yüce dağların başında
Salkım salkım olan bulut.

Benzeyen: Bulut(var)
Kendisine benzetilen: üzüm(yok)

Ör:
Bir arslan miyav dedi
Minik fare kükredi
Fareden korktu kedi
Kedi pır uçuverdi

Dörtlükte "aslan" , "miyav" sözcüğüyle kediye; fare, kükredi sözcüğüyle aslana; "kedi" "uçuverdi" sözcüğüyle kuşa benzetilmiştir. Ancak dörtlükte benzetilene yer verilmemiştir.

3) Teşhis (Kişileştirme) :

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıklara insana özgü bir özellik verme sanatına teşhis denir.

Ör: Ağlama karanfil beni de ağlatma
Sil gözyaşlarını

4) İntak (Konuşturma) :

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkların konuşturulması sanatıdır. Konuşturma kişileştirmeden sonra gelir. Varlıklar önce kişileştirilir sonra gerekirse konuşturulur. Her intakta bir kişileştirme vardır ama her kişileştirmede bir intak yoktur. Fabllar bu sanata örnektir.

Ör: Mor menekşe:"Bana dokunma;" diye bağırdı.

5) Tezat (Karşıtlık) :

Anlamca zıt olan kelimelerin bir arada kullanılması sanatıdır.

Ömrümde zararsız günümü bilmem
Her senede yüz milyonluk kârım var. (Huzuri)

"Ben de gördüm güneşin doğarken battığını
Esrarlı bir bakışın gönlü kapattığını."

6) Mübalağa(Abartma) :

Herhangi birşeyi olduğundan çok ya da noksan gösterme sanatıdır.

Ör: Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan şühedâ

Ör: Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
Gömelim gel seni tarihe desem, sığmazsın.
"Âlem sele gitti gözüm yaşımdan."

7) Telmih (Hatırlatma) :

Şiirde önemli bir tarihi olaya, efsaneye veya hikayeye işaret etme sanatıdır.
Vefasız Aslı'ya yol gösteren bu,
Kerem'in sazına cevap veren bu.
Kerem ile Aslı hikayesine telmihte bulunulmuştur.

Gökyüzünde İsa ile,
Tur dağında Musa ile,
Elindeki asa ile,
Çağırayım Mevlam seni.
Yunus Emre

Hz.İsa'nın gökyüzüne çekikmesine telmihte bulunulmuştur.Yine Hz.Musa'nın Allah ile Tur dağında konuşmasına ve asası ile gösterdiği mucizeye telmihte bulunulmuştur.

8) Tecahül-i Arif (Bilmezlikten Gelme):

Anlam inceliği oluşturmak için herkesçe bilinen bir gerçeği bilmez görünerek anlatma sanatıdır.

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?

Cahit Sıtkı Tarancı

Şakaklarındaki beyazlığı ve kendini yüzünü bilmezlikten gelerek tecahül-i arif sanatı yapmıştır.

9) Hüsn-i ta'lil (Güzel Bir Nedene Bağlama) :

Sebebi bilinen bir olayın meydana gelişini, gerçek sebebinin dışında başka, güzel bir nedene bağlamadır.
Senin o gül yüzünü görmek için
Sana güneş bakmak için doğuyor.
Güneşin doğuşu sevgilin güzel yüzünü görme sebebine bağlanarak hüsn-i talil sanatı yapılmıştır.

"Sen gittin yaslara büründü cihan
Soluyor dallarda gül dertli dertli"

Şair, "akşamın gelişini" ve "gülün solmasını", "sevgilinin gidişine bağlamıştır.Böylece gerçek neden yerine hoşla giden, hayali bir neden bulmuştur.

"Hâk - i pâine yetem der ömrlerdir muttasıl
Başını taştan taşa urup gezer âvâre su"

Irmakların dağ taş aşarak (başını taştan taşa vurarak) akıp gidişi, Hz.Peygamberimizin ayak bastığı topraklara ulaşmak nedenine bağlanıyor.

10) Tenasüp (Uygunluk) :

Anlam yönünden birbiriyle ilgili sözcükleri bir arada kullanmaktır.

Ör: Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabip
Kılma derman kim helakim zehr-i dermandadır.

Bu dizelerde "dert, derman, ilaç, tabip" birbiriyle ilgili sözcükler olarak kullanılmıştır.

Yunus ki nergiste güler, gülde kanar
Kırlarda gelincikte onun bağı yanar
Bu dizelerde "gül, nergis, gelincik" çiçek adları ile tenasüp yapılmıştır.
Başta, en başta kanlı bir bayrak
Kanlı bir taç hemen onun peşinden
Sonra bin türlü öldüren araç: Ok
Mızrak, yay, kılıç, topuz, balta
Bu dörtlükte ise savaşa ilgili kavramlar (bayrak, ok, mızrak, yay, kılıç, topuz, balta) bir arada verilerek tenasüp yapılmıştır.

10) MECAZ (DEĞİŞMECE)

Bir sözcüğün gerçek anlamlarından (temel ve yan anlamlarından) sıyrılarak, başka bir sözcüğün yerinde kullanılmasıdır. Sözcükler cümle içerisinde ya da en azından başka sözcüklerle öbekleşerek mecazlı anlam kazanır. Deyimler, mecazlı öbeklerin en tipik örnekleridir. Atasözlerinde de mecaz bolca kullanılır.

* "Günler akıp gidiyor."

Akmak sözcüğü mecazlıdır. Günler, akıcı bir maddeye, mesela bir suya benzetilerek mecaz gerçekleştirilmiştir. "akıp" sözcüğü, değişmece yoluyla "geçip" sözcüğünün yerini almıştır.

* "O kadar susamış ki bardağı bir dikişte bitirdi."

Sözü edilen kişi bardağı değil, içindeki suyu içmiştir. "bardak" sözcüğü "su" sözcüğünün yerini almıştır. Benzerlik söz konusu değildir. İç - dış ilgisiyle mecaz gerçekleştirilmiştir.

Uyarı!

Mecazlı kullanımı ayırt etmenin bir yolu da, sözcüğün yeni kazandığı anlamın gerçekte mümkün olup olmadığına bakmaktır. Mesela yukarıdaki kullanımlarda günlerin, gerçek bir su gibi akması mümkün değildir. Su içerken bardağın "bitmesi" şöyle dursun, bir zerresinin eksilmesi bile düşünülemez.

11) Mecaz-ı Mürsel (Ad Aktarması) :

Bir sözcüğün benzetme amacı güdülmeden başka bir sözcüğün yerine kullanılmasıdır.

İç-dış ilişkisi: Bir varlığın dışı söylenerek içi ya da içi

söylenerek dışı kastedilir.

Örnek: Evi gelecek hafta taşıyoruz. (**Evin eşyalarını**)

Çayı ocağa koyuver. (**Çaydanlığı**)

Bütün-Parça ilişkisi: Bir varlığın bütünü söylenerek parçası, parçası söylenerek bütünü kastedilir.

Örnek: Sokağın ilk girişindeki **apartmanda** oturuyorum. (**Apartmanın dairesi**)

Herkes başının üstünde bir **çatı** olmasını ister (**Ev**)

Somut-Soyut ilişkisi: Soyut bir kavram söylenerek somut bir varlık kastedilir.

Örnek: Düşük bir maaşla beş **canı** besliyor. (**İnsan**)

Sanatçı-Eser ilişkisi: Sanatçının adı söylenerek eseri ya da eserleri kastedilir.

Örnek: Biz **Yahya Kemal'** i okuyarak yetiştik. (**Romanını**)

Yer (Şehir, Kasaba, Köy)- İnsan ilişkisi: Yer adı söylenerek insan adı kastedilir.

Örnek: Takımı şampiyon olunca tüm **Adana** bayram etti. (**Şehir halkı**)

Törende bütün **kasaba** meydana toplanmıştı. (**Kasaba halkı**)

Şehir-Yönetim ilişkisi: Bir ülkenin başkenti söylenerek yöneticileri kastedilir.

Örnek: **Ankara** bu olayda duyarsız kaldı. (**Devlet yöneticileri**)

Yön-Bölge, İnsan ilişkisi: Yön adı söylenerek o yerde oturan insanlar kastedilir.

Örnek: **Batı'nın** tavrını anlamak güç. (**Avrupa ülkeleri**)

Bir Kap Söyleyip İçindekileri Çağrıştırma:

Örnek: **Bardağını** bitir de sana çay doldurayım. (**Çayını bitir**)

12) Kinaye (Değınmece) : Bir sözün, benzetme amacı güdülmeden, hem gerçek hem de mecaz anlamını düşündürecek biçimde kullanılmasına **kinaye** denir.

Kinayede asıl kastedilen, mecaz anlamdır. Kinayeden; karşıdakini incitmeden iğnelemede, hafif ve zarif biçimde alaya almada yararlanır.

Deyim ve atasözlerimizde kinayeye çok rastlanır.

Örnekler:

* "Arkadaşın dayısı güçlüdür, halleder."

* "Bırak onu, burnu büyük adamdan hayır gelmez."

"Ey benim sarı tamburam

Sen ne için inilersin

-İçim oyuk derdim büyük

Ben onun'çün inilerim."

Bu dörtlüğün üçüncü dizesinde geçen "içim oyuk" sözü hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.Çünkü sazın gerçekten içi oyuktur.Ama burada asıl anlatılmak istenen mecazi olarak dertli oluşturu.

Şu karşıma göğüs geren

Taş bağırlı dağlar mısın?"

Şair, dağların taş olduğu gerçeğini söyledikten sonra mecazen dağları acımasızlıkla suçluyor.

13) **Tevriye (iki Anlamlılık)** : Birden çok gerçek anlamı olan bir sözü, herkesçe bilinen (yakın)anlamında değil de uzak anlamını kastederek kullanmaya denir.

Tevriyeli kullanılan sözlerin iki anlamı da gerçek anlamdır. Tevriyede mecaz yoktur; tevriye bu yönüyle kinayeden ayrılır.

Tevriye Örnekler

"Bu kadar **letafet** çünkü sende var

Beyaz gerdanında bir de ben gerek"

İkinci dizede "ben" tevriyeli kullanılmıştır. Yakın anlamı,vücuttaki siyah kabartı; uzak anlamı ise, l. Tekil kişi.

"Âvâzeyi bu âleme Dâvud gibi sal

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş"

Şair, "**Bâkî**" sözünü tevriyeli kullanmıştır. Yakın anlamı, şairin adı; uzak anlamı ise, ebedî, sonsuz.

"Gül gülse dâim ağlasa bülbül aceb değil

Zira kimine ağla demişler, kimine gül "

Yakın anlamı,gülme eylemi; uzak (amaçlanan) anlamı gül çiçeği.

"Bir delikanlı haramîdir deyü afv ettiler

Asmadan kurtuldu ammâ çok sıkılmıştır şarâb "

Asma, söylenen anlamıyla asmak eylemi; amaçlanan anlamıyla da üzündür.

"Koyup kaldırmada ikide birde

Kazan devrildi, söndürdü ocağı"

ocak,ateş yakılan yer; Yeniçeri Ocağı

"Bana Tâhir Efendi kelp demiş

İltifatı bu sözde zâhirdir

Mâlikî mezhebim benim zirâ

İtikatımca kelp tâhirdir. (**Nefi**)

Kelp köpek demektir. tâhir, söylenen anlamı "temiz" demektir; amaçlanan anlamı ise Tâhir Efendi'dir.

14)Tariz:

Söylenen sözün gerçek veya mecazi anlamı dışında büsbütün tersini kastederek nazikçe alay etme sanatıdır.

Yazıda tariz, bazen parantez içerisinde ünlem (!) işaretiyle belli edilir.

* "Bazı sevgili dostlarımin (!) benim için karpuz kabuklarının en kayganlarını hazırladıklarını biliyorum."

* "Adaminiz, Allah için, gerçekten ustaymış; onun eli değeli bizim makine kararsızlığı bıraktı; artık hiç çalışmıyor."

Vermedi ablukada şan-ı donanmaya halel

İngiliz devletine olsa sezadır amiral (Ziya Paşa)

Bu beyitte Ziya Paşa, Ali Paşa'nın Girit yenilgisinden dolayı onunla alay etmekte onun amirallik yeteneğinden mahrum olduğunu vurgulamaktadır.

15)Tekrir: Sözün etkisi güçlendirmek için sözcük ya da söz grubunu yineleme sanatıdır.

"Ey varlığı varı var eden var !

Yok yok sana yok demek ne düşvar."

"Kapalı Çarşı içinde kapalı rüya çarşıları

Kapalı Çarşı içinde öfke ve af çarşıları."

16)İstifham: Şiirde soru sorma sanatıdır.

"Bana kara diyen dilber / Gözlerin kara değil mi ?"

"Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı

Felekler yandı âhımdan muradım şem'i yanmaz mı

17) Cinas : Yazılışları ve söylenişleri aynı, anlamları ayrı olan sözcükleri bir arada kullanma sanatıdır.

Örnekler:

* "Ey kimsesizler el veriniz kimsesizlere

Onlardır ancak el verecek kimse sizlere "

* "Söylerken o sözleri kızardı

Hem hazzeder âh hem kızardı "

* "Kismetindir gezdiren yer yer seni

Arşa çıksa akıbet yer yer seni " ÖYS

* "Bir güzel şûha dedim ki iki gözün sürmelidir

Dedi vallahi seni Hind'e kadar sürmelidir "

* "Her nefeste işledim ben bir günâh

Bir günâh için demedim bir gün âh "

18) Aliterasyon (Ses Yinelemesi)

Bir şiirde ya da düzyazıda ahenk yaratmak amacıyla aynı ses ya da hecenin yinelenmesine aliterasyon denir.

ÖRNEKLER

* "Sokaktayım, kimsesiz bir sokak ortasında."

19) Asonans

Şiirde aynı ünlü seslerin tekrarına denilir. Aliterasyonla genellikle birlikte yapılır.

Örnek-2

Neysen sen, nefes sen, neylersin neyi

Neyzensen, nefessen neylersin neyi

Örnek-3

Ayağın sakınarak basma aman sultanım

Dökülen mey kırılan şişe-i rindân olsun

20)Akis:

Dizedeki kelimelerin yerleri anlam verecek şekilde değiştirilerek tekrarlanması sanatıdır.

Didem ruhumu gözler, gözler ruhumu didem

Kıblem olalı başın, başın olalı kıblem

* "Cennet gibidir rûyin / rûyin cennet gibidir

Âdem doymaz sana / sana doymaz âdem"

RÛYİN : yüz ÂDEM : insan

21)İrsal-i mesel: Şiirde ünlü şair ya da yazarlardan örnek sözler ile atasözleri ve deyim söyleme sanatıdır.

Kirpikleri uzundur yârun hayâle sığmaz

Meşhur bir meseldür "Mızrak çuvala sığmaz"

"Çağır Karac'oğlan çağır / Taş düştüğü yerde ağır

Gönül sevdiğinden soğur / Görülmeyi görülmeyi."

